

մէջ ղեկ ուսանող եղած ժամանակս, երբ Ամբրոսիոս Գալֆայեանէ (կամ Լուսինեանէ), իր քով կը կանչուէի երբեմն, կարգ մը վիրաբուժական գործիքներու կամ բժշկական բաներու վրայ տեղեկութիւններ, բացատրութիւններ տալու, որպէս զի անոնց հայերէնները գտնէր և կերտէր իւր Ֆրանսահայ ընդարձակ Բառարանին համար, առաջարկած էի՝ թէ արգիօք կալիք չէ՞ր՝ որ մենք ալ թոքթոքում բառին առաջին բոլոր վանկը ընդունէինք իբր համանշանակ «ITE» վերջաւորութեան, և ըսինք՝ յերպարոք (hépatite), յերպարոք (glossite) զերպարոք (glandite) ոսկրաբոք (ostéite), արգանդաբոք (métrite), ունկնաբոք (otite), տկնաբոք (ophtalmie), չորաբոք (névrite) և այլն:

Լուսինեան շատ պատշաճ գտնելով առաջարկս՝ ըստ այնմ նշանակել որոշեց Խալտային բառերը, ինչ որ դիւրին է հաստատել՝ կարգալով անոր հոյակապ Բառարանը, ըլլալ առաջին Տպագրութիւնը կամ Երկրորդը՝ որուն Յառաջարանութեանը մէջ ողբացեալ Տիկին Արշակունի թէոդիկ կը յիշատակէ և իմ երբեմնի աշխատակցութիւնս՝:

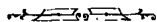
Արդի գրող Հայ բժիշկներու ուշադրութեանը կը յանձնարարեմ այս, ու կը յարեմ, թէ գործարաններու բորբոքումները փոխանակ ԲՈՐԲ վերջաւորութեան, «տապ» մասնիկով որակելը սխալ մ'է. որովհետեւ՝ «տապ»-ը բորբոքում չի նշանակիր, այլ բորբոքումէ յառաջ եկած տապութիւնը, տաքութիւնը կամ ջերմութիւնը. (զի բոցէ գծագ մտտին խոշոյ ի շոք և զովագուցէ զրեզու իմ, զի տպակիս ի ՏԱՊՈՅ առախ: Դուռ: ԺԶ. 24):

ՏՕԹԹ. ՎԱՆ. Յ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

(Շարունակելի)

ՀՆԱԽՕՍՍԱԿԱՆ

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻՒՆ (ABSTINENCE)

Ապաշխարութիւն բառս այլևայլ նշանակութեամբ գործածուած է մեր լեզուին մէջ. Բուն իմաստն է՝ լրիւ յանձնաց վրայ զղջում, ցաւ զգալ և զգաստանալ, և ասոր համար կրել կամաւոր վիշտ, Նիւնուէացոյ օրինակ՝ որ խորպով և մախրով և պահեցողութեամբ զվիշտին իրենց մեղաց համար եղած Աստուծոյ զայրոյթը: Սոյն բառը կը գործածուի նաև նշանակելու համար խոստովանութեան սուրբ խորհուրդը: Դարձեալ կը ներփակէ իր մէջ ժուժկալութիւն, պահեցողութիւն և այլ առաքինական գործեր: Իսկ ընդհանուր առմամբ կը հասկնանք բոլոր այն գործնական արտաքին զրկումներն, որոնց մարդս կամաւոր կերպով զինքը կ'ենթարկէ և ունի իր մէջ աստիճանաւորութիւն, ինչպէս Ա. Ժոսէփալոսին բոց կերակուրեալ, այսինքն չորեղէն սնունդ միայն առնուլ, և ըստ Ս. Կալիփանու միայն առնուլ հաց, աղ և ջուր. ըստ առաքելական սահմանադրութեան կրնան առնուլ նաև բանջար և պտուղ: Եւ արգիւլուած բաներն են միս, ձուկ, հաւիթ, կաթ, կարագ, պանիր, գինի, ձէթ, և կը կոչուի այսպիսի պահեցողութիւնը՝ յոյսկերաբոք (xerophagie): Բ. Ժոսէփալոսին գինեոյ և միսի. Ս. Կիրեղ Երուսաղեմացի կ'ըսէ. կը հրաժարինք գինիէ և միսէ պահեցողութեամբ (Μη αποσπομεν ψάρον οίνου τε καὶ κρεῶν απεχόμενοι): Գ. Պաւլոս Կորնթիոս արիւնի և հեղձացեալ մեռ. Գործք առաքելոց կը հրամայէ զայս՝ քրիստոնէութեան սկզբնաւորութեան ժամանակ՝ որ էր հրէական սովորութիւն:

Ելեղեցեալ նպատակն է՝ այս ժուժկալութիւններս հրամայած պահուն՝ մարմնաւոր մահացուցում ապստոլել հաւատացեալներուն, զիրենք պահպանելու համար հոգեկան անկումներէ և աւելի արժանա-

1. «ՆՈՐ ԶՈՒՆՍԱԼԱՅ ԲԱԶՄԱՆ» Լուսինեան, Կ. Պոլս Բ. Տիպ. 1910, Բ. Հատորին Յառաջարանութիւնը:

ւորելու աստուածային շնորհներուն, և կ'արգելու և կը դատապարտէ ո՛ր և է նախապաշարում ինչ և իցէ տեսակ կերակրող նկատմամբ: Ստաբիլական կանոնն կ'ըսէ թէ «եպիսկոպոս կամ քահանայ կամ սարկաւազ կամ ո՛ր և է կղեր եթէ հրաժարելու ըլլայ ամուսնութենէ և միսէ և զինիէ, ո՛չ թէ ճգնութեան՝ այլ պժգանաց (արհամարհելի ըլլալուն) համար, մոռնալով որ ամենայն ինչ բարի է և որ Աստուած ստեղծե՛ր է մարդս՝ այր և կին, այլ իր հայհոյութեամբը արարչագործութիւնը ամբաստանելուն համար, կամ ուղղութեան հու գայ, կամ կարգադրել կ'ըլլայ և կը վտարուի եկեղեցիէն, ըլլայ նոյն իսկ այս աշխարհիկ» Սոյն դատապարտութիւնը կը սահմանէ Գաղատիոյ (314) ժողովը: Հին քրիստոնեայք ապաշխարութեան և պահնեցողութեան նկատմամբ հետեւեցան առաքելու և Յիսուսի օրինակին: Յիսուս քատաւուն օր և զիշեր-կ'ըսէ Ս. Աւետարանը - ո՛չ կերաւ և ոչ ըմպեց: Ս. Հերոնիմոս կը հաստատէ, որ պահնեցողութիւնս կը սկսի Քրիստոսի զալստեան թուականէն: Կղեմէս աղբքսանդրացի կը համարի, որ Յիսուս առաքեալները հացով և ձուկով կերակրած պահուն՝ ի նկատի ունէր պահնեցողութիւնս: Հին աւանդութիւնը ցոյց կու տայ, որ առաքեալք այս մասին նմանեցան իրենց Փրկչին և գործադրեցին զայն: Կղեմենտեանը կը պատմեն, որ Ս. Պետրոս առաքեալ կը ճաշակէր հաց, ձիթապտուղ և քիչ անգամ բանջար: Ս. Մատթէոս աւետարանչի համար կը պատմեն, թէ կը անանէր ընդդէմերով և պտուղով և բանջարով: Ս. Յակովբ Տեառնեղոր համար կ'ըսէ Ս. Յուստինոս թէ չըմպեց երբեք զինի և չճաշակեց միս: Ըստ Եւսեբիայ՝ Քրիստոսի աշակերտք հրաժարեցան միսէ և զինիէ: Այս մահացուցման հոգին իւրապէս թափանցեց քրիստոնեայ առաջին սերնդոց մէջ, այնչափ որ մարտիրոսութեան պատրաստուելու համար այս պահնեցողութիւններս ի գործ կը դնէին: Ակիլոքիադէս՝ ջուր և հաց կ'առնուր բանտին մէջ անգամ: Տերտուլիանոս

երկրորդ դարուն կը վկայէ, թէ կային անձինք, որ կը զոհանային հացով և ջրով: Կղեմէս աղբքսանդրացի Պիթագորեանց համեմատ կ'ըսէր, որ կենդանեաց յատուկ է միս ուտել և զինի խմել, և կը յորդորէր հաւատացեալները զոհանալ՝ ուտելով սոխ, ձիթապտուղ, բանջար, կաթ, պանիր, պտուղ և այն ամենայն որ առանց իւղի կ'եփուի: Չորրորդ դարուն ըստ Ս. Եպիփանոս՝ պահնեցողութիւնը մեծամեծ տարբերութիւններ կ'ունենայ իւրաքանչիւր տեղու վրայ: Ոմանք կը հրաժարէին աւանդէ տեսակ մեղէնէ, հաւասարապէս թէ՛ չորքոտանեաց, թէ՛ թռչնոց և թէ՛ ձկանց միսերէն: Ոմանք կը հրաժարէին միայն չորքոտանեաց միսէն և կ'ուտէին թռչուն և ձուկ: Այլք չէին ճաշակեր թռչնոց միսը և կ'ուտէին միայն հաւկիթ և ձուկ: Կային ուրիշներ ալ որ հաւկիթ ալ չէին ուտեր, ինչպէս նաև ոմանք ալ ձուկ չէին ուտեր, բայց պանիրը թոյլատրուած էր: Կային ալ որ եփուած բան չէին ճաշակեր: Սոյն տարբերութիւններս կը գտնենք չորրորդ դարուն Երուսաղէմի և Կեղեցւոյն մէջ: Կային մինչև այնպիսիներ, որ խիղճ չէին ընձեր կոտց զոհեալ միսն անգամ ուտելու:

Արեւմտեան եկեղեցւոյ մէջ ալ պահնեցողութեան ապաշխարութիւնը յարգելի էր: Ս. Հերոնիմոս կը յանձնարարէ զայս իբրև կատարելագործութեան միջոց մը: Նոյնը կ'ըսէ Ս. Լևոն մեծ Փահլանայապետը, և Փրոտասան՝ չորրորդ դարուն՝ միսը կը նկատէր իբրև անունդ աւելի բարբարոսաց վայելուչ քան քրիստոնէից: Պահնեցողական ապաշխարութիւնը աւելի սիրով ընդգրկեր և ընդգրկած են հաւատացեալներէն աւելի մասնաւորապէս կղերիկոսներ, կուսանք, մեղաւոր ապաշխարողք, ճշմարտք, կրօնաւորք, և այս բանս երկար դարեր տեսց ամենայն խնտութեամբ:

Արդեօք պահնեցողութեան նկատմամբ հին ասոն ալ եղբ՝ են անձինք որ ընդդիմանան այս բարի սովորութեան, և կամ եղբ՝ են վէճեր և կոխներ. քնականաբար

մեր առջև կ'ենլէ այդ հարցումը: Քանի որ բանական մարդու ունի իր ազատութիւնն խորհելու, խօսելու և գործելու, անհնարին էր որ չըլլային ընդդիմութիւնը և ընդդիմաբանութիւնը, Նոյն իսկ առաքելոց ժամանակ կը զաննէր զայս. և ահա Գործք առաքելոց մեզ կը նկարագրէ թէ ինչպէս Պօղոս առաքեալ կը դիմէ իբրեւապէս առաքելական դասուն՝ այս վիճաբանութեանց վերջ տալու համար, և կ'որոշեն և կը հրաժայեն հեթանոսութենէ ըրիտօղնութեան դարձողներուն՝ հրաժարել միայն արիւնէ, հեղձուցեալէ, զոհեալ միսէ և պոռկութեանէ: Հրամանիս անաստողաց ապազայ ժողովներով պատիժներ ևս սահմանուեցան, ինչպէս Գանգրեայ ժողովոյն (343, 381) Բ. կանոնով և այլն. Գրիգոր Գ. Բանանայեան կը դատապարտէ այսպիսիները քառասուն օրուան ապաշխարանքի:

Այս պահեցողութեան օրէնքին նպատակը չհասկնալով փոքրամիտ անձինք՝ մոլորեցան, ինչպիսի էին Նազովրացի Երիտնիտ ազանդաւորները, որ պիղծ կը համարէին ոեւէ տեսակ միս ուտելը: Սոյն մոլորութեան մէջ ինկաւ Տատիանոս ըրիտօղնէական ջատագովներէն մին: Կային Մանիքեցիներուն աղանդէն բնորոշը՝ կոչուանները, որ կը հրաժարէին մսէ, հաւկթէ, կաթէ և գինիէ. ասոնցմէ ոչինչ նուազ էր և Պրիսկիլեանց ազանդաւորաց հրահանգը: Դոլենտեան առաջին ժողովը (400) իր տասնևեօթնհորդ կանոնով կը դատապարտէ զասոնք: Իսկ ասոնց բուրովին հակառակ մոլորութիւնը քարոզեց Յովինիանոս, որ ոչինչ կը համարէր ո՛ր եւ իցէ պահեցողութիւն:

Պահեցողութեան սահմանուած օրերն էին, Առաջին՝ նախ քան մկրտութիւն: Նախնի ըրիտօղնէական եկեղեցին կը հրաժայէր երախայից պահքով և ծոմով և ազօթքով մերձենալ ընդունելու համար սուրբ Մկրտութեան խորհուրդը, իբրև պատրաստութիւն արժանապէս զայն ընդունելու համար: Ս. Ռոգոստինոս առ այս՝ հանգոյի Տերադաշխոսի կ'ըսէ. Առանց տարակոյսի կ'ընդունուին (մկրտութեան) շնորհն ընդու-

նելու համար՝ ապաշխարութեամբ, պահօք երդմեցուցչութեամբ: Նոյնը կը հաստատէ կարգեղոնի ժողովը 398ին: Ապաշխարութեամբ կ'անցընէին երեսայք քսան օր:

Երկրորդ՝ սահմանուած էր ապաշխարութեան համար քառասուն օր մեծ պահօց ժամանակ, և այս միջոցս կ'անուանուէր ապաշխարութեան օրեր: Եկեղեցիք այս ժամանակ պահեցողութեան տեսակին նկատմամբ մեծ տարբերութիւններ ունին: Ոմանք կը հրաժարէին ամէն կենդանեաց միսէն, որ բնորոշ ձուկ կ'ուտէին և այլք համարելով որ թռչունները ջրային կենդանիք են՝ կը ճաշակէին. կային աւելի խստահեացներ, որ նոյն իսկ չէին ուտեր ո՛ր և է պտուղ և հաւկթ. կային ալ որ սոսկ չոր հացով կը բաւականանային. ոմանք ևս զայս ալ չէին առնուր: Վերջապէս կային նաև այլք, որ մինչև իններորդ ժամ կը ծոմապահէին և յետոյ ամէն տեսակ սնունդ կ'առնուին:

Երրորդ պահեցողութիւնն էր Աւագ շաբաթուն մէջ, Ս. Դիոնիսիոս աղեքսանդրացի կը վկայէ, որ համօրէն ըրիտօղնէից մէջ միօրինակ չէր: Իր Բասիլիտէս ընկերով կը քրէ իր մտածութիւնը, վհանածն հոգիներ են, կ'ըսէ, որ կը պահեն մինչև չորրորդ պահք. կան որ միայն վերջի օրերը, ուրբաթ և շաբաթ կը պահեն, և իրեն համար այսպիսիները ջերմանդութեան օրինակ չեն:

Ագաթանգեղոս Հայաստանեայց ըրիտօղնութեան դարձը պատմած ժամանակ կ'ըսէ, որ Ս. Լուսաւորիչ՝ «առաջ քսան երկօրս Կանեք և մկրտելու աւելի քան զինն և զտասն բիւր մարդիկ»: Այլուր կը հրաժայէր «առաջագունդ քանակազն՝ ամսօքեայ ժամանակօք ի պահս և յաղթօմ յամենայն»: Ս. Հայրապետ Յաճախապատու մին մէջ (եթէ Ս. Մեսրոպայ ևս ընծայուի, ունի մեծ հեղինակութիւն) կ'ըսէ որ օրինադրուած է թէ ո՛ր օրերու մէջ որոշուած է. «այժմ քարոզեցաւ ի մեզ պահք, յոր աւուրս պահելի է յորս լուծանելի. որպէս օրինադրեցաւ ի մարգարէիցն և յառաքելոցն և ի սուրբ հարցն մերձաւորացն

Աստուծոյ» Գլխաւորապէս կը դնէ պահոց մէջ հրաժարել զինիէ և միտէ. «Առաւել ևս զգուշացուցանէ ի մտոյ ե ի գինւոյ բանս խրատու. զի զինի առաւել յիմարացուցանէ զգալութիւնս և զմիտսն, և եռացուցանէ զցանկութիւնսն և յանառակութիւն շարժէ, մանաւանդ զմանկանց»։ Ս. Հայրապետս ապաշխարութեան առաջին գործը կը դնէ. «Զղջանալ և խոստովան լինել զյանցանս»։ և ասոր յարակից կը դնէ ապաշխարութեան ժամանակն անցընել «աղօթիւք, տընութեամբ և միշտ պահովք»։

Կը կարդանք Փաւստոս Բիւզանդացոյն մէջ, որ Թագուհին կը գրգռէ Տարօնայ հեթանոս Թնացած ժողովուրդը Ս. Վրթանէսի դէմ. և ահա երբ նա կը գտնուի Աշտիշատու մայր և առաջին եկեղեցւոյն մէջ կը պաշարեն զինքը մեղքներու համար։ Աստուածային աներեւոյթ բազուկը կ'ընդարմացնէ զանոնք և հաւատոյ լոյսը կը ծագի իրենց սրտին մէջ, կը զղջան և կը խնդրեն մկրտութիւն։ Ս. Վրթանէս «տայր ժամանակն ստմանեալ ապաշխարութեան և ուսեալք զհաւատսն... մկրտէր»։ Մեր ապշտելի պարթեալն հայրապետները զրեւր են ո՛չ միայն մկրտութենէ առաջ և Միծ պահոց ապաշխարութիւնը, այլ տարւոյն շրջանին մէջ բաշխած են կանոնապէս ապաշխարութեան օրեր, որոնք զգայական կիրքերը սանձելով՝ բանական մարդը աւելի վերահասու կ'ընեն ճշմարտին, բարւոյն և գեղեցկին։

Ո. Կ.

Ամէն մարդ իր յիշողութենէն կը գանգատի. բայց իր դատումէն ոչ ոք։

ԼԱ ՌԵՃՈՒԳՈՑ

Ինչ որ մտնեցի՝ կորաւ, ինչ որ ունէի՝ ուրիշներուն ձգեցի. բայց ինչ որ ողորմութիւն տուի՝ այն ինձ մնաց։

ՏԱՊԱՆԱԳՐԻ ՄԷ

Մեռելը ողբալը՝ անբնական տան դուռը զարնելուն կը նմանի։

Հ. ԱՒԵԱՆ

ԼԵԶՈՒԹԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

Ե.

Հայ կառավարութիւնը եւ Հայ լեզուն. — Թէքէնաւ. — Հայր Վարդան

Մեր ուղղագրական Դ. դասը որ «Բարձրականք»ի երկու զրբերուն վրէպներով կը զբաղէր, ասիթ է տուեր նոյն վանքի միաբաններէն բանաստեղծ Թէքէնաւի ժող. Զայրին մէջ (թ. 1099) «Հայ պոլշեվիկերէն (ուղղէ պոլշեվիկերէն) եւ Հ. Արսէն Ղազկիեանի մեղմ մենամոլութիւնը» խորագրով յղուած մը գրելու։

Յիրաւի եթէ ուզենք որակել Հայ կառավարութեան վերաբերմունքը մեր լեզուին հանդէպ՝ կարծեմ երկրագունդի վրայ ոչ մէկ ազգ պիտի կրնայ յարմար բառ մը տալ մեզի... ասանկ զարնուրեի բան պիտի չկրնայր երեւակայիլ ոչ մէկ մարդկային միտք՝ որպէս զի եւ ըստ այնմ բառ ստեղծէր... Վոր, հոյս, հետ, ֆիւմ, ժողովում, պարժողովում, կենտրոնացում, կենտրոն, կապում, կում-կումբուր զագիր կառաւան, որուն տեսքն իսկ սոսկում ու սարսափ կ'ազդէ աչքերնուս... Նախընթաց դասին մէջ բաւական խօսեցանք այս նիւթի մասին, այս դասով եւս պիտի չկրնանք վերջնական եւ որոշ բան մ'ըսել, մինչեւ չունենանք առջեւնիս այդ բարեւոնեան ուղղագրութեան հրամանագիրը։ Առ այժմ պիտի առաջարկէի եւ թէ արդեօք լաւագոյն պիտի չըլլա՞ր որ այդ կառավարութիւնը հայ տառերուն տեղ ուրիշ ազգի մը տառերն առնէր զործածէր, եւ չպղծէր աչքերնիս ալ մտքերնիս ալ... որովհետեւ մեր տառերը ատակ չեն թուիր այդ անորակելի լեզուն կատարեալապէս արտայայտելու, եւ ոչ մեր մտքերը՝ զանոնք մարտնչելու...